

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนตำบลแม่ทราย อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ มุ่งศึกษาถึงความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนและเปรียบเทียบความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดในประเด็นการวิจัย และสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยจึงได้ตรวจเอกสารซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท
3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
5. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนี้ มีลักษณะและรูปแบบที่ทำให้เกิดผลเสียหายหรือสร้างประสิทธิภาพของสิ่งที่จะถูกดำเนินการนั้นให้ด้อยลงไป นั่นก็คือ การดำเนินการที่เป็นไปด้วยความรอบคอบ และมีวิสัยทัศน์ที่ดีเปรียบเสมือนต้องเป็นการดำเนินการอย่างสุขุม และมีความละเอียดอ่อนให้เป็นที่ไปตามวิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต แต่ละวิธีจะมีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินการทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง การจัดการนั้นเป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการด้วยการมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะเพื่อการนำไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น

นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปเข้าใจความหมายของ "การจัดการสิ่งแวดล้อม" (Environment Management) ก็คือ "การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อ

สิ่งแวดล้อม" กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะทำ ซึ่งจะเป็นกิจกรรมใดก็ได้ และกิจกรรมเหล่านั้นต้องไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมทั้งระบบนั้น ๆ สามารถจะเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมอื่นอย่างถาวรต่อไป โดยไม่ขัดสนหรือเป็นปัญหาแต่อย่างใด เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง Jolly (ในเกษม จันทรแก้ว, 2540 : 467) ได้ให้ความหมายของการจัดการสิ่งแวดล้อมว่า "การจัดการสิ่งแวดล้อม คือ กระบวนการดำเนินการตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น มีส่วนให้ประโยชน์ตามความต้องการของมนุษย์ขั้นต่ำหรือมากกว่าในอนาคต" จากคำนิยามนี้ส่วนที่สำคัญยิ่งก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นคำว่า กระบวนการให้เห็นอย่างเด่นชัด อีกประเด็นหนึ่ง ก็คือ ไม่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยชี้ให้เห็นว่า ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย

เกษม จันทรแก้ว (2540: 468) ได้สรุปว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการจัดการให้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์ ด้วยการสร้างกลไกควบคุมโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อการมีใช้ในอนาคตตลอดไป

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องอาศัยแนวความคิดพื้นฐานซึ่งนำชัย หนูผล และสุนิลา หนูผล (ไม่ระบุปีพิมพ์ : 35) ได้กล่าวว่าจากปรัชญาของการพัฒนาชุมชนทำให้เกิดความคิดว่าการช่วยเหลือส่งเสริมให้ทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกัน ทุก ๆ ด้าน นั้นเป็นเรื่องใหญ่มาก จึงเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ทุกคนจะต้องช่วยกัน ยิ่งเราสามารถทำให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้มากเท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้ความมั่นคงของชาติมีมากขึ้นในการดำเนินงานพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมนั้น นอกจากนี้สุนทร พูนเอียด (2538 : 30-32) ได้ระบุว่า การที่จะทำให้ประชาชนมีกำลังเข้าร่วมในการพัฒนานั้น หลักการและเทคนิคที่สำคัญจะต้องประกอบด้วย

(1) ความคิดริเริ่มจากประชาชนในชุมชนเอง อาจเกิดจากความคิดริเริ่มเองตามปัญหา ความต้องการและสถานการณ์ การได้รับข่าวสารข้อมูลจากสื่อมวลชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

(2) การเริ่มต้นจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนทั้งในด้านทรัพยากรคนในเรื่องศักยภาพและขีดความพร้อม วัฒนธรรมของชุมชน และปัญหาความต้องการของชุมชน

(3) การอาสาสมัครร่วมมือร่วมใจ (Voluntary Participation) โดยประชาชนเองและการร่วมมือกันเป็นรูปแบบของการร่วมมือของประชาชนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งการอาสาสมัครจะออกมาในลักษณะที่ประชาชนมีเสรีภาพเข้าร่วมโดยไม่มีการบังคับแต่จะเป็นไปด้วยความสมัครใจ ตั้งใจ และสนใจที่จะเข้าร่วมด้วยตนเอง

(4) ในการขยายผลความร่วมมือร่วมใจ ซึ่งแกนนำอาจจะเป็นทางการและไม่เป็นทางการแต่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ผู้อาวุโสในชุมชน หรือผู้นำกลุ่มย่อยที่มีความรู้ ความสามารถ ที่ได้รับการคัดเลือกโดยมีแนวความคิดที่จะนำชุมชนไปสู่การพัฒนา

(5) การร่วมมือร่วมใจกันอย่างต่อเนื่อง และมีระบบที่เหมาะสมตามสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชุมชน ไม่ขัดต่อวัฒนธรรม

นอกจากนี้สุนทร พูนเอียด (2538 : 32-33) ยังได้กล่าวเสริมในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการพัฒนาชนบทในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ว่าการสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ระดมนักคิด นักปราชญ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ สื่อมวลชน มาระดมความคิดและสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาที่ยั่งยืน (New Paradigm of Sustainable Development) ได้ข้อสรุปที่สำคัญคือ การพัฒนาต่อเนื่องจากแผนฯ ฉบับที่ 7 เข้าสู่การพัฒนาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยกำหนดให้การพัฒนาคนเป็นวัตถุประสงค์เดียวของการพัฒนาภายใต้ระบบการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่สำคัญ คือ

1) ให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดย

(1.1) สนับสนุนการเพิ่มศักยภาพของผู้ด้อยโอกาสในสังคม เพื่อลดช่องว่างระหว่างรายได้

(1.2) เร่งรัดพัฒนาชนบทและการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคโดยกำหนดเป้าหมายและวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมาย คุณภาพชีวิตของคนในชนบท

(1.3) เพิ่มบทบาทของประชาชนในการเรียนรู้ การพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อนุรักษ์และการจัดการสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเตรียมคนและชุมชนเพื่อรองรับผลกระทบจากการพัฒนาจากภายนอกชนบท โดยลดการจัดการศึกษาเชิงปริมาณที่เน้นกำลังคน มาเป็นการ

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะเดียวกันก็สามารถควบคุมสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อชีวิตประชาชนและชุมชนได้

(1.4) ปรับปรุงระบบความมั่นคงในสังคม ให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

(1.5) เน้นการกลับมาสู่ความเข้มแข็ง ความอยู่รอดของระบบชุมชนครอบครัว สังคมชนบทที่อยู่ในสภาพถูกร้อนและใกล้ล้มละลายเข้ามาทุกขณะ นำภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigeneous Knowledge) มาเป็นสาระและกระบวนการเรียนรู้ทางปัญญา เพื่อกลับไปสู่ชีวิตเกษตรแบบผสมผสาน อุตสาหกรรมชุมชน ระบบการศึกษาที่ไม่ดูแคลนในวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ครอบครัวและชุมชน (สมพงษ์ จิตระดับ, 2538 : 31) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ สิบปนนท์ เกตุทัต (2538 : 32) ที่ว่า “การศึกษาของไทยในอนาคตพึงมีส่วนสำคัญในการช่วยถนอมรักษาวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทย และเข้าถึงแก่นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชนชาติอื่นด้วย นั่นคือ การเรียนรู้ความเป็นไทยและความเป็นสากลต้องสัมพันธ์กันเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้กับสังคมโลกและธรรมชาติของโลก”

2) ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องมีการเสริมสร้างความเข้าใจอย่างกว้างขวางในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและปรับเปลี่ยนแนวความคิด ตลอดจนวิธีการวางแผนจากข้างบนแต่เพียงอย่างเดียว ไปสู่แนวทางการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดกระบวนการวางแผนตลอดจนการปฏิบัติตามแผนที่มาจากเบื้องล่าง โดย

(2.1) กระจายการวางแผนและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจลงสู่ระดับภูมิภาค ท้องถิ่น และชุมชนมากยิ่งขึ้น

(2.2) ส่งเสริมให้เกิดการผนึกกำลังร่วมมือกันในทุกระดับ ในรูปแบบของเบญจภาคี ซึ่งประกอบด้วยภาครัฐ องค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ นักวิชาการ และองค์กรประชาชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตลอดจนร่วมป้องกันแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคม

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ที่ต้องอาศัยความร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยเน้นที่ชุมชนมีความเข้มแข็ง และช่วยตนเองได้ ยุทธวิธีหนึ่งที่มีบทบาทต่อการพัฒนาชนบทคือ ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนไม่ให้เสื่อมสลายไป ทั้งนี้ก็เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมธรรมชาติของมนุษย์ที่มีมาแต่โบราณ เนื่องจากสัญชาตญาณของมนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็นสิ่งแปลกใหม่ จึงมีความพึงพอใจที่จะเดินทางท่องเที่ยว ทำให้การท่องเที่ยวมีการพัฒนาเจริญขึ้นเป็นลำดับจนกลายเป็นอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ซึ่งมีความสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวก็มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งด้านบวกและลบ ด้านบวกได้แก่ การเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้น สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้คน เกิดความสามัคคีในสังคมและความร่วมมือ ร่วมใจกันอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว และกระตุ้นให้เกิดการรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ด้านลบ ได้แก่ ความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของท้องถิ่น การทำลายสภาพแวดล้อม โบราณวัตถุและโบราณสถาน และความประณีตทางศิลปะเสื่อมลง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการวางแผน และควบคุมการท่องเที่ยว ถ้าหากการท่องเที่ยวปราศจากการวางแผนและขาดการควบคุมที่ดี ย่อมจะทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมหรือสูญเสียไป ถ้าหากการท่องเที่ยวมีการวางแผนและการควบคุมที่ดีย่อมช่วยรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งก็คือสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว เกิด การเดินทาง ท่องเที่ยว ทำให้การท่องเที่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ การท่องเที่ยวอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ถ้าหากการท่องเที่ยวช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรการท่องเที่ยว อยู่ในสภาพที่น่าเที่ยว ก็จะทำให้ การท่องเที่ยวคงอยู่ต่อไปได้ แต่ถ้าการท่องเที่ยวทำให้สิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรการท่องเที่ยวเสื่อมโทรมหรือสูญเสียไป ก็จะไม่มีการท่องเที่ยวอยากมาเที่ยว อันจะส่งผลให้การท่องเที่ยวหมดไปในที่สุด (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒน์, 2541 : 6)

การจัดการท่องเที่ยวแต่ละแห่งนั้น มักประสบปัญหาที่สวนทางระหว่างการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมกับการพัฒนาอยู่เสมอ จนทำให้นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า การท่องเที่ยวไม่สามารถประสานกับการอนุรักษ์ได้อีกด้านหนึ่งก็มีบางท่านเสนอว่าการท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปพร้อมกับการอนุรักษ์ได้ รวมทั้งนักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้ไปพร้อมกัน เพียงแต่มีการจัดการและสำนึกที่ดีเท่านั้น แนวคิดดังกล่าว มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น Sustainable Tourism, Green Tourism, Bio Tourism การท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ แต่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่สุด คือ Ecotourism โดยมีหลักการกว้าง ๆ คือ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยนัก

ท่องเที่ยวจะต้องได้รับความรู้จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ รวมทั้งท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538 : 8-9) สุรเชษฐ์ เชษฐมาศ (ในน้ำชัย ทนุผล, 2538 : 24-25) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ สัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น ในขณะเดียวกัน The Ecotourism Societ (1991 : 1) ซึ่งเป็นองค์การภาคเอกชนที่มีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษา วางแผน และเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ "ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า "เป็นการเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ถึงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และธรรมชาติ ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น"

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2539 : 60) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า "การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่สังคมมนุษย์ และก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น"

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538 : 11-12) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่า "การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษา ชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคน ในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ" บนพื้นฐานของนิยามความหมายดังกล่าว นักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยว จะเป็นกลุ่มผู้เดินทาง ที่แสวงหาสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประสบการณ์ที่หลากหลายให้มากขึ้น
2. ประสบการณ์จากการได้ไปเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่
3. โอกาสที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติ วัฒนธรรมที่มีความแตกต่างในแต่ละพื้นที่
4. ให้มีการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ และสมบัติทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ไปชม

นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539 : 60-63) ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมอีกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึงการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มุ่งเสนอขายสินค้า หรือบริการทางการท่องเที่ยวอย่างเดียว หากแต่มุ่งประสานผลประโยชน์ทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีกด้วย จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ ดังนั้นจึงควรช่วยกันส่งเสริม เพื่อให้การท่องเที่ยวบรรลุจุดมุ่งหมายสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นำรายได้เข้าสู่ประเทศสร้างความพอใจให้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งในขณะเดียวกันเป็นการรักษาวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมให้อยู่ได้นาน ๆ วรรณา วงษ์วานิช (2539 : 74-75) ให้ความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าการเสนอขายสินค้าทางการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว หากแต่เป็นการมุ่งประสานผลประโยชน์ และความต้องการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เข้ากับการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 ประการ คือ

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการกระจายรายได้

เป้าหมายสำคัญที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ ความพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาจากองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ

1. ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชนขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการการท่องเที่ยว
3. ต้องยอมให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

4. ต้องชี้้นำตามความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว
นั้น ๆ

ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ครอบคลุมกว้างไกล เพราะเป็นการ
นิยามความหมายที่ต้องการประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการ
สงวนรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยาวนานที่สุด (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538 : 12-13)

นอกจากนี้ วัลลีพันธุ์ สถิตยยุทธการ และคณะ (2538: 3) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญ
ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม
ประเพณี โดยจะต้องยึดหลักสำคัญที่ว่า เราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านี้นั้นไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2. การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม
และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่นจำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตนโดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือกระทบน้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี
ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความ
แตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายเหล่านั้น

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องให้การศึกษาทั้งนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น
เป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งรากลึกลงในจิตสำนึกของแต่ละคนให้ตระหนักถึงความจำเป็นและ
ความสำคัญอย่างยิ่งยวดในอันที่จะถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นตรงจุดที่ว่า ในการจัดการท่องเที่ยวประชาชนในพื้นที่ จะ
ต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจและสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการ
ท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่การกระจายรายได้

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากมุมมองเชิงตลาด มีจุดเน้นที่ว่า ผลผลิตภัณฑ์ คือ ทัวร์ต่าง
ๆ นั้น จะต้องเป็นทัวร์ที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว ในข้อ 1-5 มิใช่การนำเอาชื่อ การ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น

7. ความพอใจของนักท่องเที่ยวนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวที่พอใจจะกลับมาเที่ยวอีก กิจกรรมที่เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ในอำนาจ ใหญ่ยิ่ง, 2542 : 12-15) ได้กำหนดนโยบายหลักครอบคลุมเนื้อหาและสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในภาพรวมไว้ 8 ประการ เมื่อนำมาพิจารณานโยบายหลักทั้ง 8 ประการ จะพบนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 นโยบาย คือ

นโยบายข้อ 2 ขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชากรในทุกภูมิภาค

นโยบายข้อ 3 อนุรักษ์ฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด

นโยบายข้อ 8 ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538 : 32-37) ได้กำหนดนโยบายและแนวทางเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาจึงกำหนดนโยบาย ดังนี้

1. ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติ แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นให้เกิดคุณภาพ มีระบบการสื่อความหมายที่ดี และคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
2. ประสานงานให้เกิดความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มุ่งเน้นที่การสร้างควมรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ โดยต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม
3. สร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดวิถีทางแห่งการอนุรักษ์การคืนประโยชน์สู่ระบบนิเวศ
4. ดำเนินการให้มีการวางแผน และปรับปรุงพัฒนากฎระเบียบองค์การการจัดการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้มีประสิทธิภาพเกิดการประสานงานและเกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนท้องถิ่น
5. ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยพัฒนาไปสู่ทิศทางแบบยั่งยืน

1. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการสร้างจิตสำนึก และความเข้าใจ ที่ถูกต้องต่อการท่องเที่ยวอย่างได้ความรู้และมีความรับผิดชอบ

2. เพื่อคงไว้ซึ่งคุณภาพที่ดีของแหล่งท่องเที่ยวและคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่

แนวทางการจัดการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายทั้ง 5 ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้

1) แนวทางจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

(1.1) พิจารณาการจัดการแบบแบ่งเขตภายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อแยกกิจกรรมระหว่างเขตท่องเที่ยวและเขตอนุรักษ์ โดยดำเนินการตามแผนการจัดการที่จัดทำขึ้น

(1.2) พิจารณามาตรการจำกัดนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เปราะบางให้เข้มงวดและจริงจัง

(1.3) กำหนดบทบาทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ให้ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์และเปราะบาง

(1.4) พิจารณาข้อกำหนด และวินัยของนักท่องเที่ยว

2) แนวทางการสื่อความหมาย บริการความรู้

(2.1) จัดทำสื่อประกอบการท่องเที่ยวทั้งในแง่ธรรมชาติและวัฒนธรรมประวัติศาสตร์

(2.2) พิจารณาสับสนุนงบประมาณการจัดการทำสื่อให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(2.3) พิจารณาส่งเสริมบุคลากรท้องถิ่นที่มีความรู้ให้เป็นมัคคุเทศก์เฉพาะทางที่มีคุณภาพและถูกกฎหมาย พร้อมทั้งพัฒนาหลักสูตรมัคคุเทศก์ให้ทันกับทิศทางการพัฒนา

3) แนวทางส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์

(3.1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในสื่อต่าง ๆ ทั้งในระบบและนอกระบบแก่เยาวชนประชาชนหรือผู้นำท้องถิ่น

(3.2) ส่งเสริมให้ธุรกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่นรวมตัวกันเป็นชมรม องค์กร หรือ

สหกรณ์ เพื่อร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาอนุรักษ์ และเพื่อความเข้มแข็งมีอำนาจต่อรองทาง การตลาด อันจะทำให้ธุรกิจของท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้ในเชิงธุรกิจ โดยให้องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นที่ปรึกษา แนะนำ จัดการ

(3.3) ในการดำเนินการใด ๆ ควรพิจารณาถึงทรัพยากรท้องถิ่นเป็นอันดับแรกไม่ว่า จะเป็นบุคลากร วัตถุดิบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ

4) แนวทางป้องกันผลกระทบทางวัฒนธรรม

(4.1) กำหนดมาตรการให้นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ ดำเนินถึงผลกระทบทาง วัฒนธรรม เช่น ไม่สร้างความแปลกแยกทางวัฒนธรรม แต่ควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับ วัฒนธรรมท้องถิ่น (ไม่รุกรานสิทธิส่วนตัว หรือแสดงอาการดูถูก ดูหมิ่น ประชาชนท้องถิ่น หรือมองดู ว่าเป็นตัวแปลกประหลาด แต่ควรมีเกียรติสุภาพ ยึดหลักความเท่าเทียมกันและสิทธิมนุษยชน)

(4.2) การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ควรคำนึงถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานจากการศึกษาอย่างถ่องแท้และให้ความเคารพวัฒนธรรมภูมิปัญญา ท้องถิ่น

(4.3) การนำเสนอวัฒนธรรมดั้งเดิมให้นักท่องเที่ยวชมควรคำนึงถึงความถูกต้อง ทางวิชาการ ความเห็นชอบของชุมชนท้องถิ่น และข้อจำกัดในวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ ควรเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมหรือพิธีกรรม เพราะเพียงคำนึงถึงทิศทางการตลาดหรือเอาใจ นักท่องเที่ยวอย่างเดียว

5) แนวทางการตลาด

(5.1) ส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่เยาวชน และนักท่องเที่ยวทั่ว ๆ ไป ทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ

(5.2) กำหนดมาตรฐานของการจัดนำเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ ชัดเจน โดยเน้นที่คุณภาพของนักท่องเที่ยวมากกว่าปริมาณ

(5.3) ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ

(5.4) ส่งเสริมสนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการจัดประชุมนานาชาติที่ เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(5.5) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์ อุปกรณ์ โสภณภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6) แนวทางอื่น ๆ

(6.1) พิจารณาถึงผลดี ผลเสีย ข้อจำกัด การจัดการที่พักแบบ Home Stay

(6.2) เผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ชัดเจน เข้าใจง่าย ครอบคลุมให้กว้างขวาง

จากนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนา มีการร่วมมือกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สร้างจิตสำนึกที่ดีต่อระบบนิเวศ มีการวางแผนปรับปรุงพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมกันอย่างจริงจัง เพราะสามารถสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และการกระจายรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น จากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจในธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยยึดหลักแห่งการเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของระบบนิเวศและเอื้ออำนวยประโยชน์และโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน ภาวเดช พยัฆวิเชียร (ในอำนาจ ไหญ่ยิ่ง, 2542 :17) กล่าวว่า การท่องเที่ยวที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ชี้ให้เห็นว่าเพราะมีทรัพยากรจำกัดและช่วยเป็นตัวประสาน มากกว่าให้งบประมาณค้นพบแนวคิดใหม่ จับมือทัวร์ส่งเสริมการตลาด “โฮมสเตย์” เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงความเป็นไทยโดยมีรูปแบบคือ ให้นักท่องเที่ยวเข้าพักค้างคืนอยู่กับชาวบ้าน ในหมู่บ้านที่พิจารณาแล้วเห็นว่ามีความพร้อมที่จะส่งเสริมขึ้นมา และนักท่องเที่ยวจะใช้ชีวิตความเป็นอยู่เหมือนชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านก็จะเรียนรู้วิธีการปรุงอาหารที่เป็นสากลแบบง่าย ๆ เพื่อบริการนักท่องเที่ยว นอกจากนั้น วรรณภา วงษ์วานิช (2539 : 58-61) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการทำการเกษตรที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ที่มีความหมายมีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ไว้

นอกจากนี้ นำชัย ทนุผล (2540 : 2-7) ยังได้เสริมและชี้ให้เห็นถึงลักษณะความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวแบบมวลชน กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในตารางที่ 1 ดังนี้

ตาราง 1 การเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่าง Mass Tourism กับ

Ecotourism		
กิจกรรม	Mass Tourism	Ecotourism
1) สถานที่พัก (Accommodation)	-มีความหนาแน่นไม่จำกัด จำนวน -ขนาดใหญ่และมีการตัดแปลง ธรรมชาติ -ผู้เป็นเจ้าของเป็นนักธุรกิจใหญ่/ กลุ่มนักธุรกิจจากภายนอก	-มีเบาบาง จำกัดจำนวน -ขนาดเล็กและอยู่ในสภาพ ธรรมชาติท้องถิ่น -ธุรกิจขนาดเล็ก คนในท้องถิ่น เป็นเจ้าของ
2) จุดท่องเที่ยวที่สนใจ (Attractions)	-วัฒนธรรมและธรรมชาติที่เป็น ธุรกิจสำหรับนักท่องเที่ยว	-วัฒนธรรมและธรรมชาติที่ อนุรักษ์รักษาไว้สำหรับท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว
3) การตลาด	-ตลาดขนาดใหญ่ -เป็นฤดูกาลหมุนเวียน -การตลาดถูกครอบงำโดยบริษัท	-ตลาดขนาดเล็ก -มีตลอดปี -การตลาดนำโดยท้องถิ่น
4) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Economic impact)	-ไม่เชื่อมโยงกับคนท้องถิ่น -มีการรั่วไหลของเศรษฐกิจสูง	-เป็นธุรกิจเชื่อมโยงกับท้องถิ่น -มีการรั่วไหลของเศรษฐกิจต่ำ
5) กฎระเบียบ (Regulation)	-ท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการ ควบคุม -มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ก่อนมีการวางแผนการท่องเที่ยว -เศรษฐกิจเป็นแรงจูงใจ -ไม่มีเพดานของการพัฒนาและ การท่องเที่ยว (No Carrying Capacity)	-ควบคุมโดยท้องถิ่น -มีการวางแผนการท่องเที่ยว ก่อนมีการพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยว -เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นแรงจูงใจ -มีเพดานของการพัฒนาและ การท่องเที่ยว (Carrying Capacity)

ที่มา : เอกสารประกอบการบรรยาย การฝึกอบรมหลักสูตร การท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ

โดยนำชัย ทุนผล (2540)

นำชัย ทนุผล (2540 : 2) ได้มีแนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจในธรรมชาติ วัฒนธรรมการเกษตรอันเกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับธรรมชาติและวัฒนธรรมการเกษตรบนพื้นที่จริงโดยยึดหลักแห่งการเคารพศักดิ์ศรีของระบบนิเวศ เชื้ออำนาจประโยชน์และโอกาสทางเศรษฐกิจ พร้อมกับการพัฒนาการเกษตรแก่ชุมชนท้องถิ่น สำหรับเหตุในการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีทั้งปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ วัฒนธรรมการทำเกษตรที่เป็นวิถีชีวิต และเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมการเกษตรเฉพาะท้องถิ่น ในวัฒนธรรมการเกษตรนั้นประกอบด้วย กระบวนการผลิตและผลผลิตจากการเกษตร ซึ่งในแต่ละกระบวนการของแต่ละขั้นตอนการทำเกษตรนั้นมีหลายอย่าง เช่น ความเชื่อก่อนเริ่มทำการเกษตร อุปกรณ์ เครื่องมือวิธีการทำ การเก็บเกี่ยว การดูแลรักษา การแปรรูปผลผลิต ขนบธรรมเนียมความเชื่อในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความหมายและมีคุณค่าอย่างลึกซึ้ง ที่มีการสืบทอดสิ่งต่าง ๆ จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าวัฒนธรรมการเกษตรเป็นอารยธรรมการเกษตรของไทย ที่ชาวต่างวัฒนธรรมไม่เคยเห็นมาก่อน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 8) กล่าวว่า การเดินทางเพื่อไปศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม อาจเรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่มีการซื้อขายวัฒนธรรมและชีวิตผู้คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยกับประชาชน เหล่านั้น ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้ และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต

การเกษตรของประเทศไทยในอดีตจะทำเพื่อการเลี้ยงชีพ ผลผลิตที่ได้แบ่งเอาไว้พอกินบ้าง เอาไว้ขายหรือแลกเปลี่ยนกันบ้าง ก็สามารถที่จะอยู่อย่างสุขสบาย ไม่เดือดร้อนหรือมีปัญหาเหมือนกับการทำการเกษตรในปัจจุบัน เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนไป ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ค่าครองชีพสูง รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ทำให้เกษตรกรต้องหาหนทางเพิ่มรายได้ โดยนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น การใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน การใช้สารเคมีเพื่อทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น หรือเกษตรกรบางรายก็หาอาชีพอื่นทำ จากสาเหตุเหล่านี้ทำให้วัฒนธรรมการเกษตรแบบดั้งเดิม และสภาพแวดล้อมระบบนิเวศต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศจึงน่าจะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ และมีชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมกับการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม โดยการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ โดย นำชัย ทนุผล (2540 : 2-7) ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ดังนี้

- (1) ต้องการสนับสนุนให้ผู้เกี่ยวข้องมีจรรยาบรรณด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- (2) กิจกรรมใด ๆ ต้องไม่ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม
- (3) ให้ความสำคัญกับการคงไว้ซึ่งคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติ (ไม่ดัดแปลงธรรมชาติ และวัฒนธรรม/อารยธรรม)
- (4) เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมบนพื้นที่
- (5) ต้องสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น
- (6) กิจกรรมต้องเน้นที่เป็นการศึกษา เรียนรู้ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ใช่เน้นการตื่นตา ไร่ใจ
- (7) ต้องมีการวางแผน เตรียมการ เพื่อให้ นักท่องเที่ยว หรือผู้มาเยือนเกิดความพึงพอใจในประสบการณ์ ดังนั้น กิจกรรมควรเน้นการเกิดประสบการณ์ด้วยตนเอง (Experience-based Management) มากกว่า Activity-based Management (ตกปลา ปั่นเขา ล่าสัตว์) หรือ Benefit-based Management (ขายอย่างเดียว)

ขั้นตอนการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ

- 1) กำหนดกลยุทธ์ด้านการจัดการโดย
 - (1.1) ประเมินทรัพยากร ที่สามารถใช้ในการจัดการท่องเที่ยว เช่น
 - สภาพทรัพยากรธรรมชาติ เกษตรกรรม ฤดูกาลที่มี
 - สิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่
 - ทรัพยากรด้านวัฒนธรรม ประเพณี ฤดูกาลที่มี
 - ใครเป็นผู้ได้รับประโยชน์บ้าง
 - (1.2) กำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่ต้องการ
 - จะพัฒนาหรือไม่ จะพัฒนาไปถึงระดับใด
 - จะจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นอย่างไร ให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด
 - ต้องการจะสื่ออะไรกับผู้มาเยือน
 - มีจุดสนใจอะไรเป็นจุดขาย และจะจัดทำเส้นทางเดินอย่างไร
 - (1.3) วางแผนกิจกรรม และประเภทของการท่องเที่ยวที่จะจัดบนพื้นที่ เช่น

- ใครจะทำอะไร ที่ไหน และอย่างไร
 - จะฝึกอบรมชาวบ้านอย่างไร
 - จะจัดทำสื่อความหมายอะไรบ้าง เช่น นิทรรศการ รูปแบบ แผ่นผัง
- เส้นทางเดิน แผ่นพับ ใบปลิว คู่มือการเดินทางในหมู่บ้าน ป้ายสื่อความหมาย
- จะใช้สถานที่ใดเป็นศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว
 - จะพัฒนาหัตถกรรม ของที่ระลึกอะไร
 - จะหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากที่ไหน

2) กำหนดโครงสร้างอัตราค่าบริการ และเงินกองทุน

- (2.1) ค่ามัคคุเทศก์
- (2.2) อาหาร ที่พักแรม
- (2.3) การต้อนรับ การขนส่ง
- (2.4) การบรรยายสื่อความหมาย

3) ร่วมงานกับบริษัทนำเที่ยว

ควรเลือกบริษัทนำเที่ยวประเภทมุ่งผลกำไร แต่พยายามจัดรูปแบบนำเที่ยวให้เกิดผลกระทบน้อย และจะบริจาคผลกำไรให้กับกิจกรรมอนุรักษ์ของท้องถิ่น

4) การร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นโดยการสร้างเครือข่ายผู้รับประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นลักษณะบุคคลหรือเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ โดยให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อาจตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์การบริหารของชาวบ้าน เพื่อกำหนด

- กิจกรรมประเภทของการท่องเที่ยว
- การบริการ อาหาร มัคคุเทศก์ การบริการต้อนรับ ให้ข้อมูล การแสดงโชว์ การจัดที่พักแรมแบบพักในบ้านของชาวบ้าน การขายของที่ระลึก
- มีความสามารถในการรองรับ ของชุมชน

5) กำหนดแนวทางและวิธีการตรวจสอบผลกระทบของการท่องเที่ยวบนพื้นที่

6) กำหนดระดับความสามารถของชุมชนอย่างเหมาะสม

จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่มุ่งพัฒนาประเทศไทยไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (สุนทร พูนเอียด, 2538 : 32-33) ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงถือได้ว่าเป็นเครื่องมือ หรือองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาชนบท ไปสู่รูป

แบบการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติอย่างจริงจัง ภายใต้การจัดการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น ต้องอาศัยแนวคิดพื้นฐานซึ่ง ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 : 6-7) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม ว่าหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันที่เกี่ยวข้องกับในเรื่องต่อไปนี้ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือ เพื่อสร้างสรรสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

นอกจากนี้ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 272-273) ได้แบ่งขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

อำนาจ อนันตชัย (2526 : 132) ได้ให้ข้อควรพิจารณาถึงการที่คนเรามีความปรารถนาที่จะร่วมมือกันทำงานต่าง ๆ นั้น ก็เนื่องมาจากสาเหตุที่สำคัญดังนี้

1. มีความต้องการที่จะได้ร่วมทำตามกลุ่ม หรือหมู่พวก
2. มีความต้องการที่จะเป็นผู้มีความสำคัญ
3. มีความต้องการที่จะได้รับผลประโยชน์
4. มีความต้องการที่จะทดลองกระทำ
5. มีความต้องการที่จะแก้ตัว หรือต้องการที่จะทดแทนความผิดพลาดที่เคยทำมาในอดีต

อดีต

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540 : 21) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า "แนวความคิดของการมีส่วนร่วมเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยได้รวมถึงการมีส่วนร่วมกับทุกองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นปัญหาใหญ่ที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายนักในภาวะสังคมปัจจุบัน ปัจจุบันการมีส่วนร่วมยังอยู่ในวงจำกัด และขาดความสมดุล เช่น ความร่วมมือระหว่างอุทยานแห่งชาติกับองค์กรปกครองท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์การร่วมมือระหว่างประชาชนในพื้นที่กับผู้ควบคุมดูแลทรัพยากรและการประสานงานระหว่างผู้ประกอบการกับส่วนราชการ เป็นต้น รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังคงเป็นลักษณะของการมีกิจกรรมที่มีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว เป็นการค้าขายในธุรกิจการท่องเที่ยวมากกว่ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว มีเพียงองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นบางแห่งเท่านั้นที่มีโอกาสในการจัดการในบางพื้นที่ที่ประชาชนได้จัดตั้งกลุ่มและดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเอง โดยเสนอการเยี่ยมชมเยือนพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนและพื้นที่อนุรักษ์ใกล้เคียง"

นโยบายและกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อรักษาระบบนิเวศ ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (ใน ทับทิม สุวรรณประภา, 2541 : 19-22) ได้เสนอเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาไว้ ดังนี้

นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1. พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชนและประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ ต้องมีความเสมอภาค เป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2. สนับสนุนการจัดตั้งขบวนการร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปขององค์กรหรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ โดยให้องค์กรมีขอบเขตความสามารถในการตัดสินใจและดำเนินการอย่างอิสระ ภายใต้กรอบที่ตอบสนองความจำเป็นในการจัดการแต่ละระดับ

3. เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ และติดตามประเมินผล การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น

4. ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่มีเป็นนิติบุคคล

5. พัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐ ให้สามารถส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการประสานงานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนจรรยาบรรณ ระเบียบ ข้อบังคับ ในการให้ชุมชนมีโอกาสควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6. สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของคน โดยการเพิ่มความรู้และทักษะในด้านการจัดการ พัฒนาการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากขึ้น

7. สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ในด้านการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีอิสระและสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยให้มีการพัฒนาทักษะการจัดการที่ถูกต้อง

8. สนับสนุนองค์การพัฒนาเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและยกระดับการมีส่วนร่วมตลอดจนการจัดตั้งองค์กรชุมชนของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นเป็นเป้าหมายสำคัญ ได้รับการเน้นให้มีในกระบวนการท่องเที่ยวแนวใหม่ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์รวมของระบบสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ให้ความสำคัญ โดยจัดเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นครอบคลุมการมีส่วนร่วมขององค์กรอื่น ๆ ด้วย แต่ได้เน้นการให้ความสำคัญแก่ประชาชนท้องถิ่นในอันที่จะมีบทบาทในการกำกับดูแลและควบคุมการท่องเที่ยวได้มากขึ้น และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี

ประชาชนในชุมชนพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว มีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมาก เนื่องจากประชาชนเป็นเจ้าของท้องถิ่นสามารถเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการท่องเที่ยวระดับต่าง ๆ ได้

ความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นของสมาชิกทุกคน ซึ่งมีความรัก ความหวงแหน พึ่งพิง และใช้ประโยชน์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวได้ ชุมชนจะต้องพัฒนาตนเองให้เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนเอง และระหว่างชุมชนกับเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยในส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐจะอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของฐานรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่จัดขึ้น โดยเอกชนหรือบริษัทท่องเที่ยว เช่น ร่วมพัฒนาจุดขายต่าง ๆ ได้แก่ ที่พักอาศัย ภัตตาคาร การนำเสนอลูกค้า ด้านวัฒนธรรมศิลปะและประเพณีต่าง ๆ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พัฒนาให้เกิดความรัก ความหวงแหน ดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เพิ่มพูนรายได้จากระบบ และเรียนรู้ เข้าใจ ปฏิบัติได้ ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และสามารถมีสัมพันธภาพเชิงธุรกิจในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เป้าหมายของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1. ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้ และตัดสินใจในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และให้มีส่วนรับรู้แผนระดับชาติ แผนระดับท้องถิ่น ระบบปฏิบัติการโครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความรู้ ความเข้าใจ ปฏิบัติได้ในการจัดการและดำเนินการเชิงธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. ประชาชนชุมชนท้องถิ่นมีความรัก ความหวงแหน มีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม โดยมีส่วนร่วมในการประเมินผลและกำหนดนโยบาย
3. ประชาชนท้องถิ่นมีการรวมกลุ่มหรือจัดตั้งองค์กร เพื่อเป็นศูนย์เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอก ทั้งที่เป็นขององค์กรของรัฐ เอกชน นิติบุคคล หรือเอกชนที่ดำเนินการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวทางการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย

1. ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยพิจารณาจากที่ตั้ง กิจกรรม ความพร้อม และความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปของการเป็นคณะกรรมการ การรับผิดชอบดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น
2. ส่งเสริมการรวมกลุ่มของประชาชน เพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการขึ้นในชุมชน เช่น ชมรม สมาคม สหกรณ์ เป็นต้น
3. ให้องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น สภาตำบล องค์กรการบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรประชาชนอื่น ๆ
4. จัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับพื้นที่ให้เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายระดับจังหวัด ภาค และประเทศ
5. ให้องค์กรผู้รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวระดับพื้นที่ เช่น กรมป่าไม้ กรมศิลปากร จังหวัด เอกชน และ ททท. เป็นกลไกที่สำคัญในการถ่ายทอดประสานงานและประสานงานการปฏิบัติกับผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับชุมชน และถ่ายโอนอำนาจการกำกับดูแลและควบคุมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อย่างเป็นขั้นตอน

6. กำหนดช่องทางการจัดหาเงินทุนเพื่อดำเนินการบริหาร การจัดการโครงการและกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น จัดหางบประมาณ สหกรณ์ กองทุน หรือเงินกู้ที่มีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เหมาะสมและจูงใจ เน้นการประสานงานกับแหล่งเงินทุน หรือสถาบันการเงินเอกชน เป็นหลัก

7. แนะนำและวางระบบให้ผู้ประกอบการนำเที่ยวประสานงาน และร่วมดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มากขึ้น

8. จัดอบรมให้ความรู้ความเข้าใจในบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้เพิ่มเติมอื่น ๆ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

9. จัดฝึกอบรมการเก็บข้อมูล บริหารข้อมูล และใช้ประโยชน์ข้อมูลในการพัฒนาการวางแผน การจัดโครงการ และกิจกรรมเชิงธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน โดยการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อให้เกิดเป็นพลังทางสังคม การพัฒนาคนของตน โดยการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อให้เกิดเป็นพลังทางสังคม การพัฒนาคนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน องค์การชุมชนให้สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ในกระแสทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมเป็นเป้าหมายของในกระแสทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ฉบับที่ 8 โดยมีความเชื่อมั่นว่าหากชุมชนเข้มแข็งแล้ว ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ และสามารถเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อรักษาระบบนิเวศและสร้างความยั่งยืนให้แก่ทรัพยากรการท่องเที่ยว นอกจากนั้นยังจะเห็นได้ว่าขั้นตอนในการเข้าร่วมของประชาชนนั้น มีขั้นตอนที่ประชาชนสามารถเข้าร่วมได้อย่างเสรี ตามบทบาทหน้าที่ความต้องการของตนเอง และปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนท้องถิ่น

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทับทิม สุวรรณประภา (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคาดหวังและความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาว พบว่า อาชีพของประชาชนที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัจจัยด้านการเป็นสมาชิกองค์กรทางสังคมและภูมิลำเนาที่แตกต่างกันมีความคาดหวังต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยว ที่พึงปรารถนา ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาวมีความสัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคล ด้านแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคลด้านระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวและได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลมีผลต่อความคาดหวังและความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว

วีระชัย มงคลพันธ์ (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความต้องการและความพร้อมของประชาชนท้องถิ่นในการเข้าร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า ประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความต้องการเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ ไม่ต้องการให้บริการด้านพาหนะรับ-ส่งนักท่องเที่ยว ไม่ต้องการให้บริการที่พักนักท่องเที่ยว ไม่ต้องการจัดบริการขายอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว มีความรู้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ขาดความรู้ด้านสถานที่ท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ขาดความพร้อมด้านเงินทุนและทรัพยากรที่ใช้ประกอบการให้บริการด้านการท่องเที่ยว และไม่มีใบอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า ความต้องการและความพร้อมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมทั้งทางด้านบริการแก่นักท่องเที่ยว มีความต้องการแตกต่างกันตามกิจกรรม

สรรเสริญ ทองสมนึก (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่ากลุ่มตัวอย่างได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนระดับปานกลาง โดยได้รับจากสื่อเสียงตามสายและเพื่อนบ้านเป็นส่วนมาก มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองระดับปานกลาง การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับ

ชาวสารเรืองป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลดังกล่าวมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

ชูชีพ ใจมั่น (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยครอบครัวละ 4.45 ไร่ แหล่งข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ได้รับฟังมากที่สุดคือเสียงตามสาย สำหรับการให้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านแพะใช้ประโยชน์ในด้านผลผลิตของไม้และของป่า รวมทั้งสถานพักผ่อนหย่อนใจและเป็นแหล่งชับน้ำ ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนระดับมากในขั้นค้นหาปัญหาและขั้นดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน และมีส่วนร่วมระดับน้อยในขั้นวางแผนดำเนินงาน ขั้นติดตาม และขั้นประเมินผลงานการอนุรักษ์ป่าชุมชน สาเหตุการมีส่วนร่วมที่สำคัญได้แก่ หนึ่งมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งชับน้ำ สองหวังผลประโยชน์ที่ตนเองได้รับจากป่าชุมชน และสามมุ่งหวังให้ความเดือดร้อนอันเกิดจากปัญหาด้านป่าไม้หมดสิ้นไปตามลำดับ ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่มมากที่สุด รองลงมาคือมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน และมีส่วนร่วมโดยตรงด้วยตนเอง ตามลำดับ

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนตามขั้นตอนต่าง ๆ มีสาเหตุมาจากประชาชนมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ เพื่อสงวนป่าไว้เป็นแหล่งรับน้ำ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนและมุ่งหวังให้ลดความเดือดร้อนอันเกิดจากปัญหาด้านป่าไม้ และทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวมีการผ่านกลุ่มมากที่สุด

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ : พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โท อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนและดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน ส่วนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับต่ำ ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการเคยเข้าไปเก็บหาของป่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชา

ชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่อายุ ระดับการศึกษาและการพึงพิงป่าไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

จากผลการวิจัยดังกล่าว ทำให้ทราบถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมแต่ละขั้นและปัจจัยทางด้านชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสาร จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการใช้ประโยชน์จากป่า มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ชลาพรรณ ลิขิตวสินกุล (2534) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของมัคคุเทศก์ พบว่า มัคคุเทศก์ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ของการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม งานเทศกาล ขนบธรรมเนียม ประเพณี และสิ่งแวดล้อมทั่ว ๆ ไป อยู่ในระดับปานกลาง แต่มีความตระหนักในบทบาทของมัคคุเทศก์อยู่ในระดับสูง มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมมาก จะมีความตระหนักในการอนุรักษ์มากขึ้นตามไปด้วย

จากผลการวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม มีผลต่อความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของมัคคุเทศก์

อโนทัย เพียรคงชล (2540) ศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่าประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้านเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวธรรมชาติ ร้อยละ 95.56 และมีความต้องการเข้ารับการศึกษาอบรมเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ที่ถูกต้องจากหน่วยงานราชการถึง ร้อยละ 89.54 แสดงว่าส่วนใหญ่ ประชาชนยังขาดความรู้ด้านการเป็นมัคคุเทศก์ ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการจัดการด้านพาหนะรับส่งนักท่องเที่ยว ร้อยละ 85.56 ส่วนที่ไม่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้เนื่องมาจากไม่มีพาหนะเป็นของตนเองและคิดว่าเป็นงานของผู้ชายเท่านั้น สำหรับประชาชนท้องถิ่นที่มีความต้องการจัดบริการด้านที่พักให้แก่นักท่องเที่ยว มีจำนวน ร้อยละ 96.67 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เนื่องมาจากไม่มีความถนัดและไม่ชอบ เพราะเป็นลักษณะงานที่ยุ่งยากและเป็นภาระมาก ต้องมีความรับผิดชอบสูง ตลอดจนหากทำการลงทุนในการจัดซื้อจัดหา แล้วจะไม่คุ้มค่า ประชาชนที่มีความต้องการจัดบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มมี ร้อยละ 75.56 ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมนี้ เนื่องมาจากการคมนาคมไม่สะดวกห่างไกลจากตลาด กลัวลงทุนแล้วไม่คุ้ม

ค่าและไม่มีเงินมาลงทุนในระยะแรก ซึ่งเท่าที่ผ่านมานักท่องเที่ยวมักนิยมนำสัมภาระติดตัวมาด้วย หรือหากทำแล้วกลับนักท่องเที่ยวจะรับประทานไม่ได้และงานดังกล่าวน่าจะเป็นงานของผู้หญิงมากกว่า

จากผลการวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่าความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของประชาชนท้องถิ่น มีความแตกต่างกันในกิจกรรมและปัจจัยส่วนบุคคล มีผลต่อความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัจจัยสำคัญของการพัฒนาความเจริญด้านต่าง ๆ ต้องดูความพร้อมของท้องถิ่นเป็นหลัก สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือความต้องการที่แท้จริงของประชาชนท้องถิ่นว่า ปัญหาและลำดับความต้องการอันไหนมีความสำคัญก่อนหลัง เพื่อจะได้วางแผนดำเนินการในการแก้ปัญหาให้ถูกต้องตรงประเด็น โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ควรมีการทำการศึกษาความต้องการของชุมชนท้องถิ่นก่อน และการให้การสนับสนุนควรให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การให้โอกาสชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทุกฝ่าย อันเป็นการนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ สามารถสรุปประเด็นสำคัญที่นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้ความสำคัญและกล่าวถึงกันอย่างต่อเนื่องคือ ทำอย่างไรจึงจะให้การพัฒนาใด ๆ ก็ตามรวมทั้งการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายความว่าเราได้รับประโยชน์หลาย ๆ ด้านจากการท่องเที่ยว ในขณะที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมไม่เสื่อมโทรม ในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวควรให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมมากที่สุด เพราะความจริงที่ว่าเขาเป็นเจ้าของพื้นที่ และเป็นผู้ที่จะได้รับประโยชน์ ดังนั้นความรัก ความห่วงใยและความรู้สึกเป็นเจ้าของจะทำให้การพัฒนามีประสิทธิผล และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งมุ่งเน้นความสำคัญขององค์ประกอบ 4 อย่าง คือ พื้นที่ การจัดการ การจัดการกิจกรรมเชิงการศึกษา และการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำเอาประเด็นสำคัญดังกล่าวมาประยุกต์โดยกำหนดเป็นตัวแปรและแนวทางในการศึกษาซึ่งจะได้กล่าวต่อไป